

Төребаев Б.П.*

аға оқытушы, М. Әуезов атындағы ОҚМУ, Шымкент, Қазақстан

ТҮРЛІ ТҮСТЕР ҚАЗАҚ ХАЛҚЫ МӘДЕНИЕТІНДЕ: ДӘСТҮРЛІ ЖӘНЕ ЗАМАНАУИ КИІМДЕР ДИЗАЙНЫНДАҒЫ ТҮСТЕР

Автор корреспондент: b.torebaev@mail.ru

Түйін: Мақала қазақ халқының дәстүрлі және заманауи киімдері дизайнындағы түрлі түстерге арналған. Өткен уақыттарда әр түрлі жастағы қазақ әйелдерінің қандай түстегі киімдер киіп жүру дәстүрі жәнекандай түстердің қандай адамдарға жарасатыны, ежелгі түркітілдес көшпенділер қандай түсті ерекше бағалағаны туралы жазылған. Сонымен қатармақалада заманауи әйелдер сәніндегі түстердің сан алуандығы: жұмсақ раушан түс пен бозарған сарыдан бастап, қызыл, қара, көк, лаванда түстердің жарқын өндерін және қымбатбағалы және жартылай қымбатбағалы тастар мен металдар реңдері, заманауи гардероб қорының негізгісі – ақ түстің жәнезаманауи қазақ дизайнерлерінің жаңа топтамаларында көпқырлы болып табылатын қара түстің тартымдылығы мен оларды өз шығармасында сәтті пайдалануы, табиғатта көріксіз түстің болмайтыны, әр халықтың, әр адамның әрбір түске өз таңдауы бар екені, оларды өзара үйлестіре білу керек екені, түс таңдауының сән тенденциясы ықпалымен уақытша өзгеріске түсіп тұратынытуралы баяндалған.

Кілттік сөздер: классикалық стиль, Prince & princess of the Universe, дискриминациялаушы түстік бөлу, түс гаммалары, Kazakhstan Fashion Week, Ұлы дала қыздары, экстраверттер түсі, «ақ қарға» бильбордтар, Прет-а-порте циклдік құбылыс.

Дәстүрге сай балалар киіміне классикалық: көгілдір және раушан түстер таңдалынады, әдетте ұл бала үшін – көгілдір, қыз бала үшін – раушан түс. Осы тұста мынадай бір қызықты жай еріксіз еске түсіріп езу тарттырады: әлдебір Италия азаматының әйелі Алматы қаласындағы перзентханада ұл баланы өмірге әкеледі. Тап осы сәтте көгілдір түсті балаларға арналған шағын көрпелер таусылып қалса бола ма, сонымен медбикелер жаңа туған нәрестені раушан түсті көрпешеммен орауға мәжбүр болады. Бұл – қазақстандықтар тұрмысындағы әдеттегі шаруа, бірақ европалықтар үшін емес. Бақытты әкенің өз фейсбүгіне ендірген нәрестесі суретіне қарап, осы «дұрыс емес түсті» көріп таңғалған Италиядағы достары Қазақстан өзінің дамуы жолында сеніммен алға қадам басқан жас мемлекет, себебі «бұл елде адам жынысын дискриминациялаушы түстік бөлу дегеніңіз – атымен жоқ» деген түсінікпен, біздер үшін осындай тосын жағымды шешімге келді.

Интервью алу үшін келісілген уақытта «Гәухар» тігін фабрикасына келген журналистка Ирина Притула, сауда залындағы қатарласа ілінген тереңделген көк түсті жаңа мектеп формасы үлгілеріне: юбкалар, пиджактар және шалбарларға сүйсіне қарағанын жасыра алмады. ҚР білім және ғылым министрінің 2016 жылдың қаңтар айында бекіткен бұйрығындағы мектеп формасы үлгісінде 1 қыркүйек күні балалардың мектепке қалай киініп баруына қойылған талаптар нақты жазылған. Бұл оның мектеп формасына міндеттелген екінші пунктінде былай деп көрсетілген: мектеп формасы зиялы тәлім-тәрбиеге сай, пішіні ғана емес, сонымен қатар оның түсі де классикалық стильде болуы шарт: ұстамды, түс гаммасы – біркелкі. Ондағы көңіл шалғытпайтындай тыныш түрде қатарласқан өндер саны үшеуден артық болмауы тиіс.

Сондай ақ ұлттық киім түсі оны киетін адамның жасына да байланысты. XVII ғасырдың 60-70 ші жылдарында Орталық Азия халықтары костюмінде үнді сәнінің тереңдеп енгені байқалды. Үнді өрнекті маталарында ашық түстегі лотостар, гвоздика, бәйшешек және анар гүлдері суреттерін көруге болатын. Әрине, әрқашанда ең әдемі және көптүсті киімдерді жастар киіп жүрді. Мысалы, қазақ әйелдерінің жас буыны орта жастағылар мен егде тартқандарға қарағанда, әлдеқайда ашық түсті қамзолдар киіп жүру дәстүрлі еді. Қазіргі таңда сәнді киінетін аруларымыздың бәрі де күңгірттенген тұйық түсті киім киіп жүруді хош көреді деп айтуға болмайды[1]. Ұлы дала қыз-келіншектері арасында кең

таралған, өмірге жақсы ниетпен, сеніммен және қуанышпен қарау символы болып табылатын қаныққан ашық түсті көйлектерәлі де уақыттан қалған жоқ. АҚШтан Алматыға ұшып келген фотограф-саяхатшы Эль Мулярчиктің, – «Әуежайдан қалаға бет алғанымызда көше қапталында көптеген сұлу кісілерді көрдік, бізді таңдандырғаны – ол емес, олардың ашық түсте киінгендері» деген сөзін есімізден шығарғымыз келмейді.

Костюм түстің өзіне тән ерекшеліктерін қайталап көрсетеді, көпшіліктің пікірінше: адамдардың көбіне жасыл түс жараса бермейді – бұндай ұғымға негіз жоқ, әрбір адамның өзіне тиісті реңін өзі таңдай білуі керек. Жасылдың барлық көрінісі: салат және шиша түстен бастап, қылқан жапырақтың күнгірт түсіне дейін жирен шашты аруларға жарасымды болатынына құман келтірмесе болады. Ақсары әйелдер үшін өз көркіне сай келетін жасылдың өте нәзік өңдерін таңдаған жөн. Ал кобальт түсті көк көйлекті бәріне жарасады десек теболады. Салқын көк түс адамдардың жарқын шашы және көк көздерімен жақсы үйлесімге түседі. Біздің арамызда да осындай кісілер аз емес, қазақтарда да баршылық. Қанша дегенмен Қазақстан тұрғындарының көпшілігі бидай өңді, қара торы, қара шашты және қара немесе қойкөзді. Олар келбетіне жылылау реңдегі түстер жақсы жарасым табатын секілді, мәселен, күнгірт-жасыл. Бұған дәлел де бар: өткен кеңес уақытында өз денесінің табиғи түсімен жақсы үйлесетінін ішкі жан-дүниесімен сезінген қазақтар, (ер кісілер) дәл осы түсті фетрлі шляпа киіп жүруді жөн санаған.

Біздің кезіміздегі әйелдер сәнінде өте көп түстер сан алуандығын – жұмсақ раушан түс пен бозарған сарыдан бастап, қызыл, қара, көк, лаванда түстердің жарқын өңдерін, сонымен қатар қымбатбағалы және жартылай қымбатбағалы тастар мен металдар реңдерін көруге болады.

Қазақстандық киім дизайнері Әсел Әбдрахманова қыздарға өз гардеробының көркін нәзік-раушан, алқызыл, қанық зүмрет түстермен көтеруге кеңес береді, – «Міне осы түс гаммалары қыздар көңілінен шығып қана қоймай, жігіттер көңілін де аулап, мойнын бұруға мәжүр етеді» дейді жас сәнгер.

Жасыл асыл тастар түсіндегі көйлектер күнделікті көріп жүргендеріміздей емес, мүлдем өзгеше, оларшын мәнінде көпшіліктің назарын өзіне аударып, баурап алады. Мысал үшін, 2015 жылы Ақордаға 8 наурыз мерекесі құрметіне арналған президент қабылдауына бокстан әлем жеңімпазы (бүгінде екі мәрте) Назым Қызайбай шақырылды. Зүмрет түсті кешкі көйлек киіп келген, ол журналистер қауымына естен кетпестей әсер қалдырды.

Әл Ыдырыси бұрынғы уақыттарда «қызыл түсті жібек матадан тігілген киімдер тек қана атақты адамдарға тиісті» болғанын атап өткен. Оңтүстік Қазақстан облыстық өлкетану мұражайында қазақ ұлттық бас киімдерінің бірі – қыз бала бөрігін көріп, тамашалауға болады. Бұл бөріктің материалына, сәндік әшекейіне ғана емес, сонымен қатар оның түсіне де қарап бас киім иесінің сол замандағы дәулетті жанұядан шыққанын байқауға болады. Бөрік төбесі қызыл түсті қыжым (басқаша аты масаты) матадан тігілген. Еске салған жөн, қызыл түсті маталар Орталық Азия халықтарындағы дәстүр бойынша қыз-келіншектер ғана емес, сонымен қатар ұл балалар киіміне де пайдаланылған.

Ежелгі түркітілдес көшпенділер қызыл түсті ерекше бағалаған. Қыр қызғалдағының қырмызы түсі – Ұлы дала қыздары көйлектері үшін ең ұнамды өң ретінде ел есінде сақталған. Бұл – қазақ халық мәтелінде «Қыздың көзі қызылда» деген сөзбен қамтып көрсетілген. Қазақ қыздарының бұл таңдаулы таңсық түсі өткен күндер тасасында қалып қойған жоқ. Бұның дәлелі: тоғыз жасар алматылық қыз Э. Каражанова Мәскеуде өткен Prince & princess of the Universe 2016 халықаралық беделді фестивальде жеңіс тұғырына көтерілді. Әсіресе оның сахна төрінде ашық қызыл түстегі қазақ ұлттық киімімен көрінуі сәнқұмар қауым көңілінен шығып, тиісті жоғары бағасын алды.

Бүгінде қызыл – экстраверттер түсі деп аталынады. Себебі ол өте ықпалды, батыл және көзге тез түседі. Өзінің шығармашылық қызметіне 40 жыл толуын атап өткен, өзінің концерттік қойылымына қазақ эстрадасының примадоннасы Роза Рымбаева көрермендер

алдына алқызыл көйлекпен шыққаны ел есінде, – ол бекерден-бекер емес. Бильбордтарда атақты әншіге бұл көйлекті Дарига Назарбаева тарту еткен. Оның сән әлемінің орталығы – Парижде тігілгенін де еске салу артықтық етпейді.

Шымкенттік он тоғыз жасар сәнгер Ару Надырла туған халқының үйлену тойы дәстүріне айрықша көңіл аударды, әрбір қыз өзінің болашақ келіншек екенін, соған арналатын салтанатты күнді күн санап күтіп жүргенін ешкімнен жасырмаса керек. Ол алғашқы топтамасын тұрмыс құру ниетіндегі жастарға арнады. Таңдай қағып, тамсандыратын алқызыл барқыттан тігілген сәнді де, стильді етіп жасаған Арудың ұлттық көйлегі модель тұлғасын ерекше тартымдылыққа түсірумен ғана шектелмей, оны ғажайып ертегілердегі айдай сұлу-кейіпкерді еске түсіреді.

Шымбұлақта өткен «Бұл махаббат» фотосессиясының шығарамашылық жобасында Қазақстан примадоннасы Роза Рымбаеваның ұлы Әли Окапов және радиожүргізуші Назым Ғаділбек жас жұбайлар рөлін ойнады. Әлидің «келіншегіне» керемет үлгідегі раушан түсті неке көйлегін кигізді. Жалпы айтқанда, түсірілім романтикалық, нәзік, тамаша бір көркем көрінісімен есте қаларлықтай болды.

Ақ түс заманауи гардероб қорының негізгісі болып табылады. Тіпті сән әлемі оның орнына басқа түстерді қабылдаған күннің өзінде де, ақ түс өзінің тартымдылығын жоғалтпайды, ол қара және күңгірт-көк түстер сияқты басты түс болып қала береді. Әлемдік сән астанасы Парижде өткен Прет-а-порте апталығында жас қазақстандық дизайнер Аяжан Жаксыбай өзінің «көктем-жаз-2014» апталығында «Ақ түстің әсемдігі» атты өзінің топтамасындағы әртүрлі ақша қардай әппақ қаныққан ақтан бастап, ақтың қою қаймақ түсі реңдерімен орындалған қыз-келіншектер киімдері көрермендер жүрегін жаулап алды. Киімдегі өрнектер «ақ беткейіндегі ақ» айрықша эстетикалық толықтырылуы және образдық тереңдігімен ерешеленеді. Ресей әртісі Равшана Куркова Сочиде өткен «Кинотавр» фестивалының жабылу салтанатына қызыл кілем үстінде жүріп өту үшін, Aika Aemi атты қазақстандық брендтен ұлттық нақышпен өрнектелген әппақ көйлекті таңдап алды (сурет 1). Ауқымды өрнек өз түсіне сай түс фонында өте ұстамды көрініс тапты. Және әйел затына тән нәзік стильдегі бұл көйлек әйгілі әртіске керемет жарасып тұрды.

Сурет 1. Ұлттық нақыштағы бұл ақ көйлек әйгілі әртіске керемет жарасып тұрды.

Халықтар тұрмысындағы дәстүрге үйлену тойының ақ түсті арнайы көйлегін ағылшын ханшайымы Виктория ендірді. Ол өзінің үйлену тойы көйлегі үшін тазалық пен пәктік символы – ақ түсті пайдаланды. Алайда астрологтар бұндай салтанатқа көйлектің ақ түсінен бас тартып, қызылдың пайдасына шешуді ұсынады. Бұны бекерге шығаруға болмайды: әлемнің көптеген елдерінде үйлену тойлары салтанатына қызыл түстер пайдаланылу салты қалыптасқан, себебі оларда бұл түс болашақ жанұя тұрмысы ізгілігін алдын-ала көрсетеді деген сенім бар. Үндістан халқының дәстүрі бойынша келіншектер алқызыл түсті сари киіп немесе қызыл шарф (чунари) жамылып жүреді. Өз үйлену тойларына қызыл көйлекті үнділік және қытайлық қыздар ғана кимеген, ілгеріде қазақ қыздары тұрмысқа шығатын болса, күтілген тойға, әлбетте, пішіні қазіргі заман халатына ұқсап кететін көйлекке қыр қызғалдағы түсін жиі қолданған. Қызыл түс келіншек көйлегі үшін шынында да – керемет. Олардың теңдесі жоқ, бұндай тамаша түстегі көйлек киіп жүруі – тойдан кейін де ұзақ уақытқа жалғасатыны халық дәстүріне қарсы болмаған.

Жас дизайнер Нұрқыз Тасыбаеваның әйелдер киімі жаңа топтамасын жасаудағы бояулар араласуы үдерісінен толықтай бас тартуына суретші-сәнгерлердің жаңа ғасырдағы топтамаларында көпқырлы болып табылатын қара түсті пайдалану – ұтымды шешім деген тұжырымы себеп болды (сурет 2). Дизайнер Айнур Тұрысбек қазақстандық қыздарға өзінің Францияда толағай табысқа жеткізген өзінің әйелдер киімі топтамасын көрсетті. Солардың арасынан қара түсті табиғи теріден тігілген жартылай мөлдір жұқа көйлектерді айрықша атап өткен жөн.

Сурет 2. Киімде көпқырлы болып табылатын қара түсті пайдалану – ұтымды шешім.

Kazakhstan Fashion Week көктем-жаз – 2017 сән апталығына Жарқын Баймаханов «Күңгірт қиял» топтамасын осындай көңіл-күйге салынып трикотаж кездемесі мен басқа да әртүрлі маталардан тігіп сәтті орындады. Бұл топтамадағы түс гаммасында алтын-күміс ұнтақтары себілгендей көріністегі қараның теңбілденген барлық реңдері орын алды.

Қазақстанның сән апталығында әйгілі кутьюре Найль Байкүшіков тағыда қатты таңғалдырды. Әйел затының назды қимыл әсемдігі мен сұлулығына шабыттанған ол, қара түске деген өзінің шынайы тандауын білдірді. Найльдің ерекше түрде пішілген қара көйлегі көптеген қыз-келіншектерге ұнады. Шынында да бұндай көйлек қандай әйелді болса да сұңғақ бойлы, сымбатты аруға айналдыра алатынына күман келтіруге болмайтын еді[2].

Заманауи келіншектердің өмір көшін бастаушылары неке сарайына дәстүрге сай ақ емес, керісінше, көмірдей шымқай қара түсті көйлекте келуге қымсынбайды, олар үшін «ақ қарға» болудан сақтану қажет емес. «Астрология келіншектер көйлегі үшін қызыл түс сияқты, қараны да құп көреді», – дейді қазақстандық экстрасенс Ольга Калимуллаева.

Ашық түсті бояулар батыл алға шығатын және таңдай қағып тамсандыратын үйлесімдер ғана болып танылмайды, сонымен қатар олар айқын контрастты, заманауи деп саналмайтын сән тенденциясының өзіне тән өзгешеліктерін мүлдем білдірмейді. Бүкіл ғасыр бойында Ұлы даланың халық шеберлері қазақ костюмдерін безендіру үдерісінде өмір шаттығы мерекесі мен сұлулық салтанаты көрінісін нақтылай жүзеге асырды. Ал оларды шабыттандырған – табиғат-ананың құлпырған ашық-жарқын арайлы түстері. Бүгінде отандық киім дизайнерлері Қазақстан табиғатына тән түстік араласудың барлық палитрасын ашық түсті принттер көмегі арқылы көрсетуде. Атап айтқанда, зүмрет түсті жайлау шалғыны мен алқызыл қызғалдақтардың алаулаған жалыны әйгілі қазақстандық сәнгер Кәмила Құрбанидің киімдері топтамасында тамаша көрініс тапқан. Бұл үйлесімдерде әртүрлі көлемдегі түстердің пропорциясы қатаң сақталған. Әрбір түстің орналасқан тұсын дұрыс анықтау – костюм бөлігінің психологиялық жұмыс ауқымына байланысты. Түстегі қисын және түсті өз орындарына жайластыру – шиеленіс пен акцентті талап ететін, қарапайым түрдегі ырғақты қайталану ансамблімен-мағынасын біріктіреді.

Жалпы айтқанда, түстердің жаманы жоқ – бәрі де жақсы. Дегенмен әр халықтың, әр адамның түске деген өз таңдауы бар. Оларды басқа түстермен сауатты түрде үйлестіре білу керек. Бірақта түс таңдауы сән тенденциясы ықпалымен уақытша өзгеріске түсіп тұрады. Бұл заңдылықты естен шығармау керек. Сән – циклдік (қандай да бір уақыт аралығында орындалатын істер жиынтығы) құбылыс. Бүгінде түстердің маусымға байланысты бір бағытқа топталатыны көпшілікке мәлім. Түстік түрлер «қыс – жаз – күз – көктем» принципі бойынша бөлінеді. Сән революционері Поль Пуаре өз көрсетілімін әрбір келе жатқан маусымға дәл осылайша дайындады[3]. Өз жаңалықтарымен әрбір маусымға өзгеріс енгізу арқылы уақытқа сай ұштастыратын сән индустриясындағы, бұл дәстүр осы күнге дейін жалғасын табууда.

Әдебиеттер тізімі:

1. Борижан Торебаев. Орнамент и цвет в дизайне текстиля, Монография. LAP LAMBERT Academic Publishing, 2017 /Германия /. 127 с.
2. Торебаев Б.П. Цвет в дизайне текстиля, Учебное пособие. Изд.: Эверо. Алматы 2017. 187 с.
3. Полина Белова. Цвет настроения – черный. «ЭК» газеті № 94, 2018 жылдың 25 қазаны. 6 с.
4. Найденова Н., Трубецкова И. «Мода, цвет, стиль», Москва: «Эксмо» 2012. 83 с.

Аннотация: Статя посвящена цвету в дизайне традиционной и современной одежды казахского народа. В статье изложены традиционно- используемые цвета одежды казахских женщин и детей разного возраста. Выбор цвета в зависимости от возраста и предпочтения в колористике древних тюркоязычных кочевников, в том числе и казахов. В современной женской моде можно встретить огромное разнообразие цветов: от мягких розовых и бледно-желтых до ярких красных, чёрных, синих, лавандовых тонов, а также оттенки драгоценных, полудрагоценных камней и металлов. Идеальность решения для современной женщины базового цвета в

современном гардеробе- белый, создающий особый комфорт. Всё больше современных дизайнеров одежды отдают предпочтение чёрному цвету, так как считают, беспроигрышным вариантом, использование этого цвета в костюме. Нет в природе плохих цветов. У каждого народа, у каждого человека есть свои предпочтительные цвета и их надо уметь сочетать с другими цветами.

Abstract: The article is devoted to color in the design of traditional and modern clothes of the Kazakh people. The article sets out the traditionally used colors of clothing of Kazakh women and children of different ages. Color choice depending on age and color preferences of ancient Turkic-speaking nomads, including Kazakhs. In modern women's fashion, you can find a huge variety of colors: from soft pink and pale yellow to bright red, black, blue, lavender tones, as well as shades of precious, semiprecious stones and metals. The ideal solution for a modern woman of basic color in a modern wardrobe is white, creating special comfort. More and more modern clothing designers prefer black, as they consider it a best way to use this color in a suit. It is not in the wild of bad colors. At every people, everybody have the preferable colors and them it is necessary to be able to combine with other colors.